

hívők közössége éppen a látható egyházban valósul meg. Pál apostol a korinthusi és a többi gyülekezetre egyaránt merete mondani: »ekklezia« vagyis az elhívottak, a világból kihívottak serege. Az első keresztyének számára ez nagy élmény, nagy esemény volt. Új közösségbe kerültek, hol megmentésük felől bizonyosak voltak. Luther ahhoz a vendégfogadóházhoz hasonlítja az egyházat, ahová az irgalmas samaritanus az útról főszedett félholtat bevitte: meg volt mentve. Krisztus is így visz be a világ országútjáról az egyházba, ahol meg vagyunk mentve, ha még a gyógyulásunkhoz gondos ápolásra van is szükségünk.

De vajjon, elképzelhető-e, hogy az a megmentett és felgyógyult beteg visszatérve az országútra, hasonló sorsra jutott félholtak mellett részvét nélkül elmenjen? Ilyen a misszió nélküli keresztyén lélek. Maga meg van mentve, de érzéketlenül megy el a kárhozatba rohanó embertársai mellett. Luther azonban arra int: a mennyországba nem lehet egyedül bejutni, csak ha magammal viszem azokat, akiket az Isten reám bízott.

A keresztyénség nem a lélek magánügye. *Mi a világba küldöttünk.* Ha Isten minket kihívott a világból az ő egyházába, akkor értsük meg, hogy ő szüntelenül hív ki embereket, mégpedig általunk, a mi missziói munkánk igénybevételével. Az egyházban való lét nem pihenő, hanem mozgásban lévő élet.

A világ ma nagyon szeretné, ha az egyház bezárkóznék remete-magányába és lemondana hódításairól. Sajnos, bűnbánattal meg kell vallanunk, hogy egyházunk sok tekintetben a pusztá védekezés helytelen politikáját folytatta az elmúlt években és ma sem mer nekilendülni a mozdulatlan tömegek térítésére. A világ dicsérheti ezt az önfegyelmet, és okos tartózkodást, de az egyház Ura előtt szégyenkezniük kell miatta. Ugyanakkor az evangélizáció, a népmisszió harcokat idézhet fel egyházban és egyházon kívül, de ennek a kellemetlenségeit örömmel kell hordoznunk, mint a hódító kereszt dicsőségét.

Még megemlítem, hogy magyar evangélikus egyházunknak különösen nagy mulasztásai vannak a *külmisszió* terén.

Befejezem. Az egyház dicsősége és gyalázata ott nőtt össze a kereszten. Ha egyházunk a kereszt egyháza, akkor úgy vállalja a Krisztus gyalázat-fáját, mint az ő egyetlen dicsőségét!

Scholz László.

A nagy törés.

Az 1617-ik évi 18. és 19-ik törvények háromszázados fordulóján.

Ebben a rövidre fogott tanulmányban az évszázados fordulóval kapcsolatban rá szeretnék mutatni arra a tényre, hogy Kassa evangélikus város volt másfél évszázadon keresztül. Tekintve, hogy a bot hosszút két vége mutatja, én itt a másfél évszázadnak első köz-

ismert végét 1530-ból a »magyar Lutherrel« Dévay Bíró Mátyással figyelmen kívül hagyva, a másik végét kívánom bemutatni. Kassa evangélikus és tisztán evangélikus volta ép ott domborodik ki, ahol vége szakad. 1647-ben még nem szakad vége az evangélikusság vezető-szerepének. Ez a másfélévszázadot kitöltve csak Thököly után 1687 után szűnik meg. De 1647 jelenti az evangélikus város vallás-egységének megrendülését, mely egy negyed századdal később már összeomláshoz vezetett. Szeretnék rámutatni továbbá arra, hogy az evangélikus városnak milyen zárt vallási egységet biztosító szervezete volt a »kassai esperességben«. S ezzel kapcsolatban rá kell mutatnom néhány sorban arra is, hogy multunk értékelésében nem tudunk eddig a másik két egyházzal szemben s részükről számunkra igazságos elbírálást kivívni.

Ebben nagyrészt mi magunk vagyunk hibások, amennyiben multunk feltárását átengedtük a másik két egyház történészeinek. S itt egyházi férfiakra gondolok főként. Lelkészekre, akik a 16-17. századok vallási életét kutatták és tárták föl Kassán. Tiszteletreméltó munkát végeztek a város történelmi kutatásainak terén a református lelkészek. Ezek közül elsőnek Paikoss Endre abauj-beszteri ev. ref. lelkész adja ki könyvét Sárospatakon 1889-ben »A kassai helvét hitv. egyház megalakulásának története« címmel. Részletes sok szorgalommal összeállított munka ez. Öt évvel később jelent meg Révész Kálmán kassai evang. ref. lelkész tollából Budapesten a »Százéves küzdelem a kassai református egyház megalakulásáért« című mű, mely már címébe foglaltan is az 1550—1650-es esztendőket az I. Rákóczy György és neje Lorántffy Zsuzsanna által Kassán megalakított ref. egyházért folytatott harc szempontjából dolgozza fel. A harmadik, legutóbbi református lelkész Dr. Szabó Lajos: »Kassai Kálvinista Krónika« címmel foglalta össze 1944-ben az egyház három évszázadát megalakulásától számítva. Elődjeinek elméletét elveti s a reformátusság történetét Kassán 1644-től kiindulva vezeti tovább. — Nem kevésbé értékes a katolikus történetírás sem. Különösen a tudós Dr. Wick Bélának vannak érdemei a mult kutatása terén. Több munkában foglalkozott a város katolikus multjával. Legutóbbi műve összefoglaló kivonatát adja egy élet kutatásainak és történet szemléleti meglátásainak. Kassán jelent meg 1941-ben, címe: »Kassa története és műemlékei«. — Evangélikus történetírókban szegény városunk. Nyomtatásban csak rövidebb cikkeket jelentek meg az egyház multjáról. A város, de még az egyház levéltárát sem dolgozták fel eddig. Pedig mind a két helyen értékes anyag áll rendelkezésünkre, melyből — mint ebben a szerény tanulmányban is — több történelmi fikciót oszlat-hatunk el. Kassa evangélikus multjára a figyelmet Gömörly János nyug. koll. gimn. igazgató, a kassai evangélikus egyház számos éven át közbecsülésnek örvendő felügyelője, hivatva föl több értékes tanulmányával, melyek az egyház értesítőiben s egyházi folyóiratokban jelentek meg. Ezenkívül elkezdette az egyházközség történetének rendszeres megírását is. Eddig a 16-ik századdal és a 17-ik század első évtizedeivel készült el. Mindez kéziratban. Ugyancsak kéziratban őrizzük Kemény Lajos munkáját. »A kassai ágostai h. evangé-

Tükus egyház története» címmel. Kemény Lajos a város levéltárosa volt s a levéltárból megítélése szerint egyházunkra vonatkozó adatokat kiírta. Munkáját 1918 július 29-én fejezte be. Igen sok értékes, eddig nem ismert adatot dolgoz fel munkájában. — Utolsónak említem az egyházközség latinnyelvű kézírásos jegyzőkönyvét, melynek feltárása nekem adatott meg. A jegyzőkönyvet bejegyzéseinek megfejtése után az első lapon a következő felíráttal láttam el: »Liber protocollorum venerandi Ministerii, sive Consistorii in XVII. saeculo. Cassoviae. (Adnotavit Gedeon Mohr V. D. M. — MCMXLVI: Die 10. Maji). — Munkámban még a következő történeti művekre hivatkozom: 1. Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae a Ferdinando I. usque ad II. Recensuit Joannes Ribini. 1787. — Tomus I. — 2. Hörk József: A Sáros-zempléni ev. esperesség története. — Monographia. — Kassán. 1885. — 3. Dejiny zvolenského evanjelického a. v. bratstva a seniorátu. Napísal: Ján Slávik dobronivsky evanj. farár. Banská Stiavnica. 1921. — 4. A soproni evangélikus egyházközség története. A reformáció négy-százados jubileumára. Gamauf Teofil soproni lelkész kézirati hagyatékának felhasználásával írta Payr Sándor theologiai akadémiai tanár. 1. kötet. Sopron. 1917. — 5: Dr: Kerekcs György; Polgári társadalmunk a XVII. században. Schirmer János 1625—1674. kassai kereskedő üzleti könyve alapján. Kassa Wiko. 1940. — A nemrég elhunyt nyug. kereskedelmi iskolai igazgató több értékes történeti munkával gazdagította a kassai történelmi irodalmat. A polgárság élete és a város gazdasági és társadalmi élete érdeklí őt elsősorban. Vallási kérdésben közömbös. — Végül megemlítem még, hogy a kassai esperességről rövidebb szlovák nyelvű tanulmányom jelent meg a »Kosický evanjelik« című egyházi értesítő V. évf. 7—8.-ik számában.

Sok feladat vár itt még reánk, hogy történeti kutatásainkban a mulasztásokat helyre pótoljuk. Nem vehetjük rossz néven a református történetírónak, hogy egyháza multja érdeklí mindenek előtt, a katolikusnak sem vehetjük rossz néven ugyanezt. Történeti értekeink felkutatása és megvédése a mi feladatunk.

Szervezett evangélikus egyházi élettel Kassán a 16.-ik század végén és a 17.-ik század elején, főként azonban a Szepesváraljai zsinat után találkozunk. Ennek a különösen tehát 1614. után itt tapasztalható egyházszervezetnek és szervezett egyházi életnek első jelei a 16.-ik század végére esnek.

Kemény és Paikoss tudósításában találjuk az első egyházsabályzatot, mely 1570-ből származik. Ez a szabályzat szerződés jellegű, melyet a tanács a lelkészekkel kötött az egységes tanítás és az egységes szertartások biztosítása céljából. Ezért a következőket szögezik le: 1. A gyermekeket a templomban kell kereszteni s nem az otthonokban. A jelenlévők a nagytemplom déli, azaz az iskola felé néző kapunál először összegyülekeznek. Itt a lelkész rövid tanítás után megáldja őket. Majd beviszik a gyermekeket a templomba a keresztelőmedencéhez, ahol az Atya, Fiú, Szentlélek Isten nevében megkeresztelik. Azután újabb tanítás következik és áldás. — 2.

Ez a pont az Úrvacsora vételéről szól. A lelkész tanítást ad erről a szentségről és buzdítja a hívőket a vele való élésre. Megadja a feloldozást s az engedélyt, hogy Úrvacsorához járulhassanak. Ahol ez szükséges, a szentséggel élni vágyókat ki kell kérdezni és egyenként szabad csak őket feloldozni. Különbőség nélkül mind a három nemzetiség (magyar, német, szlovák) ugyanazokat a jogokat élvezi. Az idegenek is járulhatnak az Úr szent vacsorájához. Az Úrvacsorát csak a főoltár előtt szabad kiszolgáltatni s nem a templom valamely zugában, sem az otthonokban, sem pedig magán imaházakban. — Kemény szerint ez a rendelkezés a fülbegyónásra vonatkozik. Felhívják az egyháztagokat, különösen a magyar hívőket, hogy éljenek az Úrvacsora szentségével, mégpedig az előzetes magángyónás után, mely utóbbi módot ad a lelkésznek rá, hogy meggyőződjék a jelentkező hitéről és arra is, hogy a személyes feloldozást megadja. A tanács a továbbiakban elrendeli, hogy a jegyeseket az esküvő előtt 15 nappal a lelkész tartozik a templomban saját igazi nevük megadásával kihirdetni. A város dicséretes szokása szerint ennek háromszor kell történnie, hogy az esetleges akadályokat az érdekeltek még idejében bejelenthessék. Az egész gyülekezetnek imádkoznia kell értük. Fiatal jegyeseket csak a főoltár előtt szabad esketni az egész gyülekezet jelenlétében. Az esküt a lelkész veszi ki tőlük. — Az egyházközi asszonyok avatása a szokásos időben történjék. A lelkész az avatást végezze rövid beszéd kíséretében, melyben kitér a teremtés és a megtartás csodájára. Az istentiszteleteken mind a lelkészek, mind pedig a szenátus a fűrmenderrel az élen részt tartoznak venni. A népszószóló, a fűrmender vezető a választott tanács tagjait a templomba a prédikáció meghallgatására.

A szervezett egyházi életnek következő emléke Kassán az 1580-ból fennmaradt hitvallás, melyet a város, vagyis az evangélikus egyház hivatalba lépő minden egyes új lelkészének esküszereiben meg kellett vallania. Szólt ez a hamis tanítással bejopakodó zugprédikátorok ellen, akiktől az evangélikus tanács féltette a város egységes, tiszta tanítását. A hitvallás szövege ez: »Én N. N. magyar hitszónok, tiszta szívvel hiszem, hogy a Fiú az istenihez az emberi természetet elválaszthatatlan egyesülés által magához vette, — jelen van testtel az égben — fensége és mindenhatósága által a világot kormányozza. S hiszem, hogy így az isteni természet elválaszthatatlanul egyesülve az emberi természettel összekötött és az isteni természet az emberivel egyesülve mindenütt jelen van.« (Paikoss 28—29. old.)

Az egyházi élet Kassán a 16.-ik századvégen egyenes irányban emelkedő a szabályokkal összefogott egységes rend felé. Az egyházszervezet egy további állomása az a német nyelvű szabályzat, melyet Kemény közöl s mely 1594 augusztus 21.-ről származik, melyet a következő pontok vannak: 1. Temetésnél, Úrvacsora kiszolgáltatásánál és a gyónásnál mindig azonos szertartást kell végézní. 2. Az ígét az 1530.-jki Ágostai Hitvallás; a Schmalkaldi Cikkék; s Luther Nagy és Kis Kátéja szerint kell hirdetni. 3. A hívőket az Úrvacsorával való mind gyakoribb élésre kell felhívni. 4. Semmiféle újítást nem szabad bevezetni a városi tanács tudtán kívül. 5. A

vezető lelkész különösen viselje szíven az iskolát s azt gyakran látogassa is. 6. A segédlelkészek (diakónusok) látogassák a betegekét és szolgáltatassák ki számukra az Úr szent vacsoráját. Minden vasárnapon déli 12-kor Luther Kis Kátéja szerint katechizációt tartottnak tartani az ifjúság számára. 7. A vezető lelkész minden vasárnapon és minden csütörtökön prédikál, a segédlelkészek vasárnap délben és kedden. 8. A halotti beszédeket ingyen tartottnak elmondani. 9. Aki az Úr szent vacsorájához kíván járulni, annak előző szombatnapon alá kell magát vetnie a fülbegyónásnak s venie kell a feloldozást.

Sajnos a Kassán érvényes törvények hiánytalanul nem maradtak meg ebből az időből. Azonban a fentiekén kívül még az egyházi élet valamennyi ágát átölelő törvényes rendelkezésekre volt még szükség, amint ez követelménye a zavartalan és zökkenőmentes közösségi életnek. További törvényekre annál is inkább szükség volt s ezek a törvények egészen biztosan meg is voltak, amennyiben a város evangélikus, majd későbbben kevert társadalmának képe a 17.-ik századból rendkívül szemléletes módon megőrződött számunkra az evangélikus magyar gyülekezet latinnyelvű kézírásos jegyzőkönyvében. Ezt a jegyzőkönyvet a mindenkori lelkészek vezették s főként a házassági elválási ügyek tárgyalását tartalmazza 1629-től 1703-ig. A város és az evangélikus gyülekezet történetének ez a legközvetlenebb és ezért leghűbb forrása mutat rá a 17-ik századnak, mint az evangélikus kassai gyülekezet legfényesebb korszakának legkimagaslóbb és egyben az egyház szempontjából leggyászosabb eseményére az 1647.-ik évi 18.-ik és 19.-ik törvénycikkeire, amelyek soha már jóvá nem tehető törést jelentettek ennek a városnak történetében s az evangélikus egyháznak eljövendő közeli rabságát és évszázadokra kiterjedő mártíromságát hozták magukkal.

□ törvénycikkek hozatalának háromszázadik évfordulóján ve-gyünk szemügyre ezéknék a törvénycikkeknek létrejöttét és követ-kezményeit. Ambár látszólag nem mutatnak ezek a törvénycikkek ilyen nagy fontosságot, hiszen csak arról van bennük szó, hogy Kassa városa beengedi falai közé a róm. kat. és ref. egyházakat, s azok templomai, iskolái számára helyet köteles rendelkezésre bocsátani. Azonban mindjárt másképpen bíráljuk el ezeket a hit-cikkeket, ha tekintetbe vesszük azt az elkeseredett küzdelmet, melyet ellenük a városi tanács s értük a fejedelem, a nemesség, a megye a katolikusokkal szövetkezve kifejtettek. Ha továbbá tekintetbe vesszük, hogy 24 esztendővel e törvények után az evangélikusok elvesztik templomaikat (hiszen az 1671.-iki elvétel után Thököly alatt már csak rövid időre kerültek vissza a templomok az evangélikusok kezébe), az evangélikus papok földönfutókká válnak és 40 esztendő múltán Karaffa vérengzései Kassát is eléri s fájdalmasan érintik. A már említett kézírásos egykori jegyzőkönyv pedig egészen világosan mutatja e törvénycikkeknek bénító és az egyházközség szervezetét életét megakasztó hatását. A jegyzőkönyvből ez egészen világosan kitűnik, mert míg a bejegyzések 1629-től kezdve rend-szeresen folynak két évtizeden keresztül az egymást leváltó lelké-

szek különböző kézírásos változatain át, — a törvénycikkek után, vagyis 1648-ban egyszerűen megszűnnek. Folytatásuk csak 1683-ban indul meg husz esztendőre, mely időt Sárossy János lelkész — későbbi rozsnói püspök — itteni működése alatt az elválási peres ügyek terén híven megőrökíti.

A fentebb, 1580-ból ismertetett hitvallás is már utal rá, mennyire fontos a városnak az egy vallás. A város nem akarja, hogy több vallás honosodjék meg falain belül. A század első feje minden külső harc és viszontagság ellenére ennek a törekvésnek teljes sikerét mutatja. Nagy szerepe van ebben az ág. h. ev. Alvinczy Péternek, aki évtizedes ittműködése alatt érvényt tudott szerezni az ágostai hitvallásnak s azt meg tudta védeni. De ugyancsak nagy szerepe van ebben Bocskay István és Bethlen Gábor református fejedelmek államférfiúi bölcsességének is, akik örömmel látták és pártfogolták a protestáns város evangélikus jellegét. A város jobbágyfalvaival együtt zavartalanul őrizheti meg zárt vallási egységét.

Ez a zárt és szabályokkal szilárdan kiépített vallási egység a 17.-ik század elejére készen van. Szabályai és rendelkezései a már fentebb említett törvényeken kívül kiterjedtek az egyháztársadalmi élet minden síkjára. A kézíratos jegyzőkönyvünkben szereplő elválási ítéletek bizonyítják azoknak a törvényeknek Kassán is meglévő érvényességét, melyek teljes terjedelmükben — Ribini közlésében — például a bányavárosoknak 1580 március 15—17.-én tartott körmöci zsinatából ránkmaradtak. Ezek a szabályok a házasság kérdésében éppen azt szögezik le, aminek a gyakorlatát a jegyzőkönyvünk bizonyítja. Vagyis, hogy a keresztyén felsőbbbségnek elsőrangú kötelessége a családi élet tisztaságán való őrködés. A vérrokonok házassága negyedik nemzedékig tilos. Ugyanígy a sógorságban levők sem házasodhatnak, össze negyedik nemzedékig. Az elváláshoz egykönnyen ne adja hozzájárulását a lelkész. Hiszen, amit Isten egybeszerkesztett, ember azt el ne válassza! Csak két okból engedhető meg az elválás: 1. házasságtörés és 2. hűtlen elhagyás miatt. Ha pedig előadódna, hogy a hitvest az ellenség elhurcolja, a hitvestársnak hűségesen kell reá várnia s csak akkor nyerhet hozzájárulást új házasságkötéshez, ha hitelt érdemlően bebizonyosodott a másik fél elhalálása. Az özvegy személyek házasságkötése csak fél évvel a megözvegyülés után mehet végbe. — A titkos eljegyzés érvénytelen. A házasulandókat háromszor kell kihirdetni. Mindezek a törvényes előírások érvényesek voltak Kassán is a kézírásos jegyzőkönyv bejegyzett adatai szerint.

A különös a kassai gyakorlatban — s egyben e nemében tudomásom szerint egyedülálló is — hogy az elválási ügyben a bírói döntést a lelkészi hivatal, »Ministerium«; vagy inkább a lelkészi kar, a lelkészi ítélőszék végzi. Meglepő ez, mert például Sopronban a kerület hatáskörébe tartozik (Payr 414. old.), másutt pedig az egyházmegyei közgyűlés ítélkezik, így Zólyomban (lásd Slávik 21—29), a sároszempléni egyházmegyében is (lásd Hörk 68. old.). Kézenfekvő tehát az a feltézés, hogy a kassai lelkészi kar nemcsak ezt a funkciót végezte, hanem általában Kassa jobbágyfalvaival, melyeknek száma Kerekes dr. legújabb kutatása szerint a 16.-ik század

végén 26.-ot tett ki (Kerekes: Polgári társadalmunk 23—26-ik old.), *különös esperességet* alkotott. S nem valószínűtlen az sem, hogy ezt a gyakorlatot megtalálnók a többi észak-keleti városkában is, úgyhogy amikor az öt, majd hat szabad királyi városról szólunk s ezek esperességéről, akkor tulajdonképpen hat esperességről szólhatunk s ebben az értelemben a *hat szabad királyi városi kerületről*. Ezt csak megerősíti az a tény, hogy 1614-ben (I. Hörk 11—14. lap) Xylander-Holtzmann István személyében külön szuperintendenst választanak a megyék és Zabler Péter személyében külön szuperintendenst a szabad királyi város. A legnagyobb valószínűséggel állíthatjuk, hogy Kassa lelkészi karával, Ministerium-ával, egyházmegyei elnökség szerepét tölthette be. Erre utal egyrészt az a tény, hogy házassági ügyekben a Ministerium illetékessége a környező falvakra is kiterjedt s hogy a környező falvak lelkészei a kassai szabályzatokat kötelesek voltak aláírni s ennek nyomai a jegyzőkönyvekben is megmaradtak. A környező falusi egyházközségeknél a kassai lelkészi karhoz való jogviszonyát egy helyütt a jegyzőkönyv így jelöli meg: »ex Ecclesia Cassa Uy Falusiensi Inspectioni Venerab. Ministerij Cassoviensi subjecta«. Ez az 1684 április 26.-ról származó bejegyzés tehát még mindig a Kassa-esperességi jogviszonyt mutatja, mely szerint a felügyeleti jog a lelkészi karé. (Kosický seniorát: Kosický evangélik 1946. 7.—8. szám.) Az egységes kassai esperesség életét törte ketté az 1647.-ik évi törvény.

A kassai egyházi szervezet szemtől szembe szűrt azonban kifelé s a másik két keresztyén egyház azon volt, hogy lábát megvethesse a város falain belül, ahová azonban a tanács az egy evangélikus egyház lelkészein kívül más lelkészt nem kívánt bebocsátani. A város ezért húzódozott I. Rákóczy György seregének befogadásától s csak 1644 március 12.-én, hosszas tárgyalások után vonult be ide a fejedelem. A város visszautasította a fejedelem ázirányú kívánságát, hogy állandó református papot, mint udvari papot tartasson magának Kassán. »A mi három religiónak exercitiomját illeti, közönségesen az Nemes Tanács, Firmender és Öreg Uraimékkal (a centumvirekkel) együtt ebben alkudtunk meg, hogy itt az mostani hivatalos papokon kívül többet ne tartsanak, ezért: 1. Mivel az jus patronátusság az régi szent királyoktól nekünk adattatott és csak azok lehetnek az nemes város papjai, kiket az város colectivo nomine: hívott, melyről sok szép régi privilégiumok extálnak és azoknak confirmatiojok, melyek régi usussal is roboráltattak...« (Rékész 49—50). Rákóczy elismerte a város kegyúri jogait s ez év március 10.-iki válaszában erről így nyilatkozik: »Második pont: Ezen várost minden szabadságiban, törvénytételre való authoritásában, régi szokásaiban, privilégiumában, akár a város határaitól, akár jószágairól lennének azok, ítem a város hostátaiban, jószágaiban és akármely territoriumában való haszonkeresésében intacte őket megtartjuk, értetvén eziránt jus patronatus ecclesiae Cassoviensis, a három náción lévő egyházi szolgáltnak hivataljok, parochiális jövedelmek a pura augustana religionak, amint most, úgy ezután is templonukban szabadosan való publicum exercitium gyakorlása, kiből mi a várost sem nem impedáljuk, sem turbálni nem engedjük

s újítást sem teszünk.» (Kemény). Rákóczy ezenkívül még arra is kötelezi magát, hogy udvaránál állandó papot nem fog alkalmazni s az udvari pap csak addig tartózkodik a városban, amíg ő maga, vagy felesége s fia itt időznek. Itt vígyázó kapitánya azonban »ha mikor kommunikálni akarna, szabadon onnan kívül hívathatna magának prédikátort.« A város a fejedelmet csak ezeknek az ígéreteknek a leszögezése után bocsátotta be a városba, de meg kellett győződnie az ígéretek ingatag voltáról, mert három esztendő múltán kegyúri jog ide, kegyúri jog oda országos törvényekkel kényszerítették a várost a katolikus és református papok befogadására. (Kemény közlésében Kassa v. levéltára 1932 sz.)

Az országgyűlés már 1646-ban foglalkozott Kassa városa valósággyi kérdésével. Azt kívánta a gyűlés, hogy a városban mind a róm. kat., mind a ref. polgárok szabad vallásgyakorlatot nyerjenek. A kassai evangélikus lelkészi kar 1646 szeptember 24.-iki kelettel hosszabb latin nyelvű iratban tiltakozik ez ellen.

Hivatkoznak arra, hogy a városban kezdettől fogva az ágostai hitvallás uralkodott s amidőn Bocskay fejedelem a katolikusoktól visszafoglalta a templomot, az egyházban semmi változást sem tett, jóllehet kálvinista volt, hanem sértetlenül meghagyta őket vallásuk gyakorlatában, amint Bethlen is meghagyta őket ebben. Azért, ha bárki is eddig szokatlan, az ország törvényeivel ellenkező dolgokat akarna behozni, annak ellentállunk s elmentmondunk. 2. Az ágostai hitvallásnak az országban való befogadása és megerősödése után az őt szabad királyi város s velük néhány vármegye olyképpen egyesültek a superintendens választására s a nádori diploma alapján az evangélikus vallás gyakorlására és kegyúri irányítására, hogy egyik a másik sérelme nélkül semmit sem végezhet. S ha most a Kálvin vallásának papjai itt szabad vallásgyakorlatot nyernének, úgy többé nem egy, de két, esetleg több, különböző vallású superintendens gyakorolná jogát, amely nem csupán az eddigi szokásai ellenkezik, hanem egyházi szabadságaik ellen volna. Ebbe sem egvezhetnek bele s ennek is ellentmondanak. 3. Jól emlékezhetik a nemes tanács, hogy a meghívás az egyházi tisztség gyakorlására mindig ág. hitv. evangélikus vallású papok részére történt s nem kálvinista papok részére, valamint az egyházi tisztségbe való behelvezés is. Ha tehát, ami a kegyuraság révén minket illet, abban most változtatás történnék s Kálvin vallását követő papnak engedtetnék át, ha csak részben is, úgy a mi egyházi hivatalunk tekintélye és ereje azonnal megfogyatkozik s annak gyakorlása megkisebbednék. Az egyháziakban birt jogunkból tehát nem engedhetjük, hogy valami is elvesszen. 4. Kezdetről fogva máig itt ágostai hitvallású evangélikus lelkészi hivatal, Ministerium (itt utálnak a kassai esperességre!) volt s ez a törvényes. A kálvinista pap, Regéczy, azonban (lámcsak már két esztendővel az aulikus ref. pap bebocsátásával van panaszkodni valójuk!) újításokat hoz be, nekünk ellentmond s s oly egyházi szertartásokat végez, melyeket itt sohasem engedtek meg. Ha pedig neki, (Regéczynek, az első kassai ref. papnak) engednénk valamiben, úgy a katolikusok is könnyen megnyerhetnék vallásuk gyakorlását. S így, a városban nem egy, de két, vagy három

hivatalos egyház volna, amelyből mennyi zavar, viszálykodás, sérelem, gyűlölködés, szakadás, sőt lázongás származnék, mindenki megütheti. — Mivel pedig mi a krisztusi béke szolgálói vagyunk, hogy az ilyen változtatásból származó minden bajnak elejét vegyük s hogy mint kegyes keresztyének egy szívvel, lélekkel, egyetértésben és csendességben élhessünk, lelkiismeretünk ellenére hozzá nem járulhatunk, sőt teljes erőnkkel ellenmondunk ezeknek a szokatlan újításoknak. Azért intjük a nemes tanácsot, hogy ragaszkodjék a régi szokásokhoz, legyen ebben állhatatos, hogy félelemből vajamit is engedjen. Legyen abban a meggyőződésben, hogy a mi kegyes és alázatos könyörgésünk az emberi segítség hiányában minden szentekkel egyetemben az Isten segítségét meg fogja találni.

A kassai evangélikus »Venerabile Ministerium« fenti iratának visszhangja azok az utasítások, melyekkel a tanács a fejedelemhez irányított követeit: Miskolczy Gergelyt és Gombkötő Jánost ellátja. A fejedelemben csalódott tanács enyhén szemrehányó hangja érződik ki ezekből a sorközből, hogy a tanácsnak kell a fejedelmet igéreteire emlékeztetnie. Ugyancsak Kemény közlésében így szólnak ezek az utasítások (Kassa v. levéltára 19397 sz.): »Tökéletes alázatos hűségünknek alázatos ajánlása után exhibeáljuk credentiaálisunkat ő nagyságának.«

A mellett jelentsék meg ő nagyságának, hogy midőn a minapi alázatos izenetünkre kegyes választ vártunk volna ő nagyságától, az alatt érkezik oda föllevő követ atyánkfiaiának bizonyos levelek, melyben tudósítanak bennünket ő kegyelmek, hogy az ő nagysága főember követei többekkel együtt a religio dolgát publicumra akarják bocsátani és egyetértvén a pápistákkal minden városokban a három religio introducáltatni, hogyha erről vagy ő nagyságával nem végeznük, kegyeletes parancsolatját felküldvén, avagy publicum exercitiumot nem engedünk városunkban helveticus uraiméknak.

Mely ő kegyelmek kívánságok mely igen ellenkezik az ő nagysága kegyelmes, minket religiónkbeli szabadságunkban megtartása felől való kegyelmes assecuratiojával, aminthogy régi szokásban és praxisban bevettetett, religio dolgáról iratott bécsi pacificatióval, artikulusokkal és az ő felséges diplomáival, melyeket most is helyben hagytak, alkalmasint vettünk eszünkbe, holott Bocskay és Bethlen boldog emlékezetű fejedelmektől semmi assecuratióknak nem lévén ezaránt, még sem engedték, hogy a religioról való új artikulusokkal szabad vallásunknak régi ususa renováltassék városunkban, hanem azon régi Augustana confession helyben hagyván, mint ez mai napig békesség ususában, ő nagysága is a mi kegyelmes urunk pedig nem más religiónak behozatására, hanem régi impediáltatott exercitiumnak helyben való állatására felfegyverkezvén, úgy jött a mi városunkban is, hogy minket, kik az ő nagysága hívségéhez, oltalmazó szárnyaihoz ragaszkodtunk, azon religiónak ususában megtartatván, ezaránt semmi újítást ne tégyen, sőt mindenek ellen méltóztassék meg is oltalmazni s oltalmaztatni.

Mindenekokáért könyörögni kell újabban ő nagyságának, mint kegyelmes urunknak alázatosan, hogy ő nagysága megemlékezvén kegyelmesen mindebbeli méltóságos assecuritójáról s mind pedig

egynéhány rendbeli követünk által való átyai ajánlásáról, kegyelmes ígéretével, méltóztassék odafellévő — vagyis az országgyűlésben lévő — főember követeinek kegyelmesen demandálni, hogy megdölvén az ő nagysága hívsége s oltalma alatt levő mostani nyomorult sorsunkat, sem religió dolgából, sem egyébaránt ne igyekezzenek sem magok terhelni, sem penig szabadságtalanságunkat, romlásunkat, anélkül is szomjuhozókat megrontani bennünket; ne láttassék sokaknak gonosz jövőendő példájokra a mi tökéletességünkért mostan az ő nagysága méltóságos gondviselő szárnyai alatt a külső jószágunknak megromlásával együtt azt a belső szabadságot is elveszteniünk amelyben boldog emlékezetű hatalmas királyoktól és fejedelmektől kegyelmesen megtartattunk és oltalmaztattunk, hogy így az ő nagysága emlékezetes jóhíre-neve a mi maradékunknál is alkalmasak lehessenek az ő nagysága méltóságos hazája szolgálatára.»

Ez a nagyon is alázatos hangú levél azonban nem segített a városon, de nem segítettek a fejedelem »assecuratio«-i sem, mert 1647-ben a 18.-ik és 19.-ik törvéncikkeket mégis meghozták, melyek szabad vallásgyakorlatot biztosítanak a városban mind a katolikusoknak, mind a reformátusoknak. Mondanunk sem kell, hogy ez az evangélikus tanácsot kétszeresen ép a fejedelem részéről bántotta, akinek oltalma alatt tudták »mostani nyomorult sorsukat«. Fájdalmas volt ez azért is, mert a város vallássegységét szétrombolták, viszont azonban ezzel tartós eredményt saját maguknak nem tudtak biztosítani. Igaz ugyan, hogy a fejedelem elérte a városban a református istentiszteletet s a református egyházat, sőt templomot is, de ez a templom — mely ma az orsolya-apácák tulajdona — nem sok református istentiszteletet látott. Ezt a templomot már 1655-re felépítették s használatba is vették. Azonban alig 20 esztendő múltán át kellett adniok, akárcsak az evangélikusoknak is saját templomaikat a katolikusoknak. Thököly 1682—1685 között, II. Rákóczy Ferenc pedig 1705—1712 között ismét átengedte ezt a templomot a reformátusoknak. Azután pedig a külvárosba szorultak fatemplomba és istentiszteleti életük a város falain kívül rekedt. Rövid felvirágzás után tehát — amikor a templom felépült, — hanyatlás következett a kassai reformátusokra s itt — ebben van szomorú történelmi felelősségük a protestáns világ előtt! — magukkal rántották az evangélikusokat is és segédkezet nyújtottak a reformáció elleneségeinek, hogy Kassa protestáns jellegét megszüntessék. Csak a legnagyobb szomorúsággal gondolhatunk a fejedelem megtévedésére, aki letért elődjének útjáról s felekezeti türelmetlenségét és elfogultságát az evangélium ügye fölé hejyezte. Nehéz feladatra vállalkoznak a református történészek, akik a fejedelmet ebben az eljárásában menteni igyekeznek. El kell hagyniok a tárgyilagosság síkját, hogy a fejedelem tévedését meg akarják magyarázni. Így Dr. Szabó (21—22. old.) lutheránus »fenekedésekről« ír s így azért, mert a város védekezett az ellen, hogy megcsalassék a »hívó« fejedelemtől, akiből az őszinteség ezzel az ügygel kapcsolatban hiányzott. Ezt az eljárását Dr. Szabó a következő kitétel elnéző mosolyával intézi el: »a fejedelem azonban nagyobb diplomata náluk«.

Csak hogy a kérdés nem akörül forgott, hogy »ki a nagyobb legény?«, hanem aminc a következő évtizedek súlyos kereszthordozása megmutatta, életről-halálról dönthettek volna. Ha a fejedelem ebben a kérdésben nem nagyobb diplomata, hanem igazabb Krisztus-hívő akart volna és tudott volna lenni, akkor sok minden másképpen alakulhatott volna Kassán. A fejedelem azonban írásban adott *szavát szegte* s 18 nap múltán az 1644 március 10.-iki kötelezvényét meghazudtolva értesítette a tanácsot, hogy udvari papja állandóan Kassán marad. Ezek után igazán joggal kérdezhetjük, hogy miben van itt a »lutheránus fenekedés?« A fejedelem azonban se jobbra, se balra nem látott, csak ihagadt a maga útján az 1647.-ik évi 18. és 19.-ik törvénycikkre felé.

Kétszínű játékában nem ismert határt. Egyrészt biztosította a kassaiakat, hogy újítást a városban vallásügyekben nem hoz be, hogy védelmébe veszi a tiszta ágostai hitvallást s ugyanakkor mindent elkövetett — hogy kezeit mosva — országos törvényekkel kényszerítse térdre a várost. A pozsonyi országgyűlésen Abaújmegye követivel együtt a fejedelem követei is ott voltak, mégpedig azonos utasítással, hogy a kálvinisták számára a királyi városokban szerezze meg a szabad vallásgyakorlatot. Vonatkozott pedig ez az utasítás főleg Kassára. Paikoss szerint (70—80) Chernel György, Szemere Pál és Klobusitzky András voltak a fejedelem követei. Klobusitzky szélesebb látókörrrel rendelkezett, mint fejedelme. Így inti a fejedelmet 1646 augusztus 23.-iki kelettel: »Ne bocsássa be védnöksége alatt Kassára a katolikusokat, mert ha nagyságod patrociniumával a katolikusok azt fogják obtineálni, hogy ők is beférkezhetnek Kassára az ő miséjekkel, vajjon per consequens nem férkezhetnek-e úgy több szabad és bányavárosokban is, s amit eddig egyedül csak nagyságodra való tekintetből eltávoztattak«. Ha észre veszik, hogy Rákóczy csak a reformátusok fejedelme, akkor sorjába megszállják a tiszta evangélikus északi városokat.

Rákóczy annyiba vette ezt a figyelmeztető írást, mint a város előbbi alázatos kérelmét. Feltartóztathatatlanul hajadt a maga útján. Bizonyára tudtával ment végbe 1647. húsvétján Jászón a tanúkihallgatás a kassai kálvinista egyház multjára vonatkozóan. Ezt Csege Káthai Ferenc tornai alispán vezette be. Mind Révész, mind Paikoss elismerik, hogy a tanúvallomások egytől-egyig hamisak, amennyiben a tanúk közül egyik sem volt kassai s így a városról s a város nevében nem is beszélhetett. Ezek úgy vallottak azonban, hogy már a 16.-ik század végén volt Kassán ref. egyház.

Azon az országgyűlésen, mely ennek a jegyzőkönyvnek hitelt adott, Kassa városa semmi jót sem remélhetett. Annál kevésbé, mert a négy rend közül három ellene volt. Az 1647.-iki országgyűlés nemcsak az evangélikus Kassa aláaknázását jelenti, hanem egyben a nemesség diadalát is a polgárság felett. Így érthetjük meg a vármegye nagy rossz indulatát a várossal szemben. A város önkormányzati testület volt évszázados jogai és előjogai (privilegiumai) alapján. A polgárság városaiban azonban a nemesség is bekívánkozott a városi rend, a magasabb szintű művelődési lehetőségek, a teljesebb kényelem és főként a váraiknál és kastélyaiknál nagyobb biztonság

okából is. Városi lakosok akartak lenni, de nemesi előjogaik fenn-tartásával. Mint városi lakosok mentesek akartak maradni minden adótól és teheről és a városi magistrátust sem voltak hajlandók elvisselni felettes hatóságnak, melynek tagjai egyszerű iparosok és kereskedők voltak. Tekintve, hogy a klérus tervei hasonlók voltak, érthető, hogy a főnemesség, köznemesség céljaival könnyen egy nevezőre jutottak s az országgyűlésen Kassa egyedül maradt a városok szövetségének további négy tagjával. A gyűlés hitelt adott a jászói jegyzőkönyvnek s meghozta Kassa evangélikusságára oly végzetes 18.-ik és 19.-ik törvénycikkeit, melyek szerint mind a katólikus, mind a református egyházak részére a város köteles volt templomnak, paplaknak és iskolának alkalmas helyet kijelölni és számukra szabad vallásgyakorlatot biztosítani.

Mai szemmel méltán csodálkozhatunk azon, hogy ez vita tárgyát alkothatta a két testvéregyház között, amikor kölcsönösen szoktunk egymás templomaiban szolgálni s kölcsönösen bocsátjuk a másik egyház rendelkezésére templomainkat és iskoláinkat is. Mai szemmel tekintve méltán látszhatik a kassai tanácsnak s az evangélikus egyházi vezetőségnek állásfoglalása szűkkeblűségnek, hogy a református testvéreket nem akarták bebocsátani a városba s hogy országgyűlési határozatot kellett kérészkölnia a fejedelemnek a kassai református egyház megalapításához. Azonban, ne felejtjük el, hogy mindezek a 17.-ik században játszódnak le. A *harmincéves háború* idején. Még a westfáliai béke előtt! Amikor egész Európa fegyveres ereje a vallás kérdése és annak világviszonylatban való rendezése körül összpontosul. Amikor a dán király az evangélium ügyéért vérzik, amikor Gusztáv Adolf svéd király németországi csatatéren adja ki lelkét az evangélikus és református tömegek védelmében, akkor az európai távlatokban gondolkodó városi tanács tudta, hogy mit tesz és miért teszi. Ezzel szemben azonban a fejedelem nem tudott széles látókörrel odaajlni a vértanú Gusztáv, Adolf mellé, hanem a vallási harcot az evangélikusok és reformátusok között való belső viszálykodásként értelmezte. Az evangélikus városi tanácsot a következő évtizedek eseményei teljes mértékben igazolják göröcsös védekezésükben.

Az országgyűlés azonban nem elégedett meg Kassának ílymódon való térdrekenyszerítésével, hanem a város vezetőit is harcképtelenné akarta tenni. A 182.-ik törvénycikkében külön bíróság elé utalta Nyereggyártó András akkori városbíró, Miskolczy Gergely népszószólót és Keviczky János szenátort, mivel ők hárman viselik a felelősséget a kassai vallási és politikai kilengésekért.

Az 1647.-ik évi országgyűlés így aknáztá alá Kassa vallássegységét. Ismételten használom az aláaknázás szót, mert ezek a törvénycikkek a város ellenállását csöppet sem törték meg. A város önkormányzatának, gazdagságának és hatalmának tudatában nem is gondolt rá, hogy a törvénycikkeknek eleget tegyen. Annál inkább gondoltak azonban rá ellenfelei. S elsősorban megintcsak ez a szegény fejedelem, aki egy évvel később (1648 október 11.-én) bekövetkezett halála előtt az utolsó napokban még ékezet írja, a kassaiaknak: Már figyelmeztettelek benneteket, hogy az ezen hitemen levő keresz-

tyéneknek szabad vallásgyakorlatot, »szabad exercitiumot« adja-
tok, s hogy ezt meg ne akadályozzátok fejedelmi méltóságom és
az országos törvények ellenére, de nem volt eredménye nálatok en-
nek az én figyelmeztetésemnek, sőt még vadabbak és makacsabbak
vagytok (severius at contumacius). Azért mielőtt más utat választ-
tanék céloim elérése érdekében, ismét figyelmeztetek benneteket,
hogy álljatok el (supersedeáljon) az országos törvények megszegé-
sétől, »mert minden biztonnal hivatkozó szemmel ezt nem nézhet-
jükk«. Most már a fejedelem részéről felejtve van minden korábbi
ígéret és kötelkezés, most *már csak* az országos törvények, parancsol-
nak, melyek létrejötte »elsősorban a fejedelem követeinek érdeme«
(Dr. Szabó 26. old.). Szegény, szerencsétlen fejedelem, élete utolsó
idejét is még mindig ezzel az ügyvel tölti el. S a westfáliai béke
megkötésének évében sem lát túl a kassai Várhegyen. Nem csoda
hát, ha a város a fejedelem halála után azonnal a királyhoz fordul
s nála keresi ügyének kedvezőbb elbírálását.

Az 1647-ben időzített akna még valóban egyelőre nem robban.
Elérkezik az 1649-ik esztendő is és még mindig nincsen döntés. Köz-
ben folyik a huzavona, folynak a kihallgatások, de hiába, mert a
város polgárai — ha más vallásuk is — a város ellen nem valla-
nak. Nincs itt sérelme vallása miatt annak a néhány református-
nak és katolikusnak, akik a városban élnek. Wesselényi Ferenc ki-
rályi főkapitány is a város oldalán van s természetesen Lócse,
Eperjes, Bártfa és Kisszeben is. Az öt város közben együtt közös
ülésein tárgyalja meg a helyzetet 1648 augusztus 18-án, amelyen
érdemben is állás foglal az abaujmezei kívánalmakkal szemben.
Az egri káptalan két tagja ugyanebben az évben tanukihallgatást
tart az országgyűlés megbízásából a városban, azonban nincs egy
ember sem, aki a három vádlott ellen szót emelhetne. Sőt a város
maga is fölkészül az országgyűlésre s oda új városbíróját Ke-
viczky Jánost, ezt a nagytehetségű és buzgó városatyát és hitvalló
egyháztagot küldi képviselőjében. Azonban az országgyűlés most
sem határoz másképen, mint két esztendővel ezelőtt. Sőt megerő-
sítvén a korábbi határozatokat, most az 1649. évi 28-ik törvénycikk
az egri káptalan székhelyévé Kassát teszi meg. Ime, így veszi ki
részét a reformátusság, élén az alig esztendője elhunyt fejede-
lemmel, az *ellenreformációból*. Az egri káptalan az ő segédle-
ttel került be hát másodízben Kassára s öt év múltán 1654-ben
a jezsuiták is. Nyolc év múlva 1657-ben Kisdy Benedek egri püs-
pök megalapítja a kassai jezsuita-egyetemet s huszonkét esztendő
múltán már földönfutókká lettek az evangélikus és református papok
egyaránt s a protestáns istentisztelet a város területén megszűnt.
Ha ez volt a cél: elérték.

Visszatérve az 1649-iki országgyűlésre, említsük még meg ennek
45-ik törvénycikkét, mely enyhítést hozott az 1647-ik évi 82-ik
törvénycikk határozatában. A három vádlottat vádmentesíti. Azon-
ban az országgyűlés többi, Kassa vallásügyeivel foglalkozó tör-
vénycikkét most már végre akarják hajtani s ennek komolyan neki
is látnak. Amikor a távolból való üzengetés eredményre nem veze-
tett, a király helyettese, a nádor, Pálffy Pál, jött el Kassára s

1650 februárjában kijelölték mind a katolikus, mind a református templom, paplak és iskola helyét. S hogy ennek a helykijelölésnek nem volt csak formai jellege, azt mind a két egyház igyekezett megmutatni. Öt év múltán már áll az új református templom s hét év múltán a katolikus egyetem.

A törés ezzel teljessé vált. Az, amit kézírásos latinnyelvű jegyzőkönyvünkön tapasztalhatunk, azt a történelem lapjain így találjuk feljegyezve. Törés csonkítja meg a hat szabad királyi városi kerületeket s törés csorbitja a kassai esperesség munkáját. Az első református lelkész Kassán, Regéczy, az evangélikus ügy 1649-ik évi veresége után, akinek élete néhány hónappal előbb még nem volt biztonságban a városban, most nagy garral ront rá a szomszédos kassaujfalusi evangélikus lelkészre, hogy többé ne engedelmeskedjék a kassai ministeriumnak, hanem a református esperesnek (Révész 73. old.). Ez a végzetes törés I. Rákóczy György fejedelem nagy és súlyos tévedésének következménye, melyet csak fájlni lehet. Kassa a reformációnak erős és öntudatos bástyája volt.

Nem érthetünk egyet dr. Szabóval, aki ezt a törést a 35-ik oldalon így jellemzi: »A Százados Álom, az evangélikus, jegyvalású Kassáról eltűnt, tovafozlott. Mennyi harc, mennyi áldozat, mennyi könny, mennyi imádság, mennyi erőszak és mennyi törődés tűnt el vele. A Nagy Délibáb soha többé nem támadt fel.« Nem azonosíthatjuk magunkat ezzel a fölfogással, mintha az egy vallású város álom és délibáb lett volna. Először is azért nem, mert ellenőrizhetően félévszázadon keresztül az volt. Ha pedig ténylegesen az volt, akkor már több mint álom és délibáb, de nem azonosíthatjuk magunkat vele azért sem, mert a város és bírája Keviczky János előtt nem délibáb lebegett, hanem valóság. Amint Finnországban, Svédországban, Norvégiában megmaradhatott az egy vallás, ép úgy megmaradhatott volna Kassán is. S ha — a szülőkörű fejedelem beavatkozása nem ilyen végzetes lett volna — s a város evangélikus marad, sokkal többet tudott volna szolgálni a reformációnak és az egész protestánságnak, mint a két protestáns egyház 1650-től húsz esztendőn keresztül. Vagy értéktelenebb az északi népek protestantizmusa azért, mert ott reformátusok nincsenek; és értéktelenebb talán a németalföldi protestantizmus, mert ott kevés az evangélikus?

Háromszáz esztendő múltán emlékezünk meg az 1647-ik évi törvényekről. S ebben az emlékezésben benne van a hálaadás is, hogy az Isten a nagy törést követő évszázadok harcaiban, üldöztetéseiben és számkivetettségében is megtartotta a *magot*. S erre a megtartásra gondolunk s ezért könyörgünk három évszázad múltán is az Úrnak 1947-ik esztendejében.

Mohr Gedeon.